

הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל

הפולמוס מסביב להיתר המכירה¹

הנה בשנת השמיטה הראשונה אחרי הקמת המדינה שנת תשי"ב הוחלט ברה"ר כדלהלן:

למועד שנת השמיטה

עם כל השמחה וההלל לצור ישראל וגואלו שזכינו בישועתו להתנוצצות ברק אור הגאולה, לתקומת ממשלת ישראל בחלק מארצנו הקדושה, עדיין לא הגענו לקץ הישועה והברכה לשנת השמיטה הבעל"ט, ומפני "שעת הדחק" והצורך הדחוף למשימת קיבוץ הגלויות וקליטת פליטי ארצות המצוקה, עודנו זקוקים להורות בתור "הוראת שעה" להשתמש בהיתר הפקעת איסור העבודה בשביעית על פי יסודות ההיתר של קודמינו הגאונים זצ"ל.

ההיתר ניתן לכל אלה שיחתמו על ההרשאות המסודרות. הוראות מפורטות איך להתנהג בכל ענפי העבודה מובאות להלן. והשי"ת ברחמיו ימהר ויחיש את הגאול ההשלמה בבוא לציון גואל, ונזכה לקיים מצות שמיטין ויובלות כמאמרן, ואת כל המצוות התלויות בארץ לרבות מקדש וקדשיו בב"א.

כעתירת המצפים לישועה קרובה ולגאולה שלמה.

נאום יצחק אייזיק הלוי הרצוג הנשיא

נאום בן ציון מאיר חי עוזיאל הנשיא

נאום צבי פסח פראנק אב"ד ירושלים

1. נדפס בקדמה למדריך שמיטה תשמ"ז, וקדמה ל"קטיף שביעית (תשס"ז) בהוצאת מכון התורה והארץ.

ובימינו, עם כל ההלל לשי"ת על התשועה הגדול השעשה לנו לעיני כל העולם, בהשלמת כיבוש הארץ בגבולות כיבוש יהושע ולמעלה מזה, עדיין לא זכינו לברכת ד', שיתקיים בנו הכתוב: "וציויתי את ברכתי לכם בשנה הששית", ואנו רואים זאת בעינינו היום בשלהי שנת תשמ"ו. וכבר כתבו רבותינו בנידון זה, – כי כל ההבטחה האלוקית היא בזמן שהשמיטה מהתורה, ואז מתקיים וזוכים לכך, ולא כשאינה מהתורה אלא מדרבנן. אבל עכ"פ למראית עינינו לא נראה שרוב הציבור החקלאי נחלץ מהמצוקה שהיתה בהחל הישוב החדש בארץ מלפני מאה שנה, שנאלצו לעבוד לפרנסתם בשביעית, והם יהיו זקוקים גם בשנת השמיטה תשמ"ז להשתמש בהיתר המכירה, כפי שתוקן אז ע"י גאוני הדור ואחריהם בשנות השמיטה הבאות ע"י מארי דארעא דישראל. וגבורי כוח עושי דברו, שרואים שדותיהם ופרדסיהם שמוטים, ועומדים ופרנסתם חסירה, הם מועטים מאד. רוב החקלאים לא יעמדו בנסיון ובהכרח לדאוג שלא יכשלו באיסורי שביעית. אי לכך, יש צורך להתקין ככל אשר תוקן והונהג בשמיטות הקודמות לענין קרקעות הארץ. כ"ז ברור לעיני כל, ואין להסתיר ולהעמיד פנים בניגוד לאמת בדברים בדויים מן הלב ההומה לקיום המצוה.

והנה, אין להאריך כלל בנקודות ההלכה בזה, אחרי שאין כלל גדולים בדורנו שיוכלו להכריע בהן, והן בקיצור:

- א. יש מחלוקת בגמ' אם שביעית בזה"ז מהתורה או מדרבנן.
- ב. יש מחלוקת בגמ' אם יש קנין לנכרי להפקיע מידי שביעית.
- ג. יש מחלוקת בין הבי"י למב"י"ט אם גידולי שדה ברשות נכרי, יש בהם קדושת שביעית.

והנה, ודאי בשני הספיקות הראשונים כבר הוכרע בהלכה לפי הרוב, כשיטות ששביעית בזה"ז דרבנן. הוכרע שאין קנין לגוי להפקיע, אבל כשקדושת הארץ מדרבנן – דעת בעל התרומות והגר"א שנכרי מפקיע מקדושת הארץ. כמו כן, גם במחלוקת של הבי"י והמב"י"ט, אין בכח של גדולי הדורות האחרונים להכריע מדעתם ההלכה כמי. ובכל אלו גם אם ירבו ראיות כחול, לא יוכלו להכריע באותה מחלוקת, שדנו בהם רבותינו הבי"י, המב"י"ט והמהרי"ט, ועשו את הש"ס כמרקחה להוכיח מכאן ומכאן, ולא הודו זל"ז מכח ההוכחות האלו. ופוק חזי בתשובה הארוכה של הבי"י באבקת רוכל, שהאריך מאד מאד רק בדיחוי ההוכחות המרובות של המב"י"ט, ולביסוס שיטתו הוא בתשובה זו לא האריך כלל, אלא כתב רק זאת, שכך כתב הרמב"ם ושכך היה המנהג

בירושלים, וזה לבד סגי לו לפסוק הלכה למעשה. יש להדגיש, שכל עצם קביעת שנת השמיטה למעשה, הוא בניגוד להוכחות מהש"ס, וכפי שהאריך הרמב"ם להסביר. אלא שסיים, שאעפ"י כן העיקר הוא המנהג, והמנהג קובע, וכל ההוכחות שישנן נגד המנהג בטלות להלכה ולמעשה.

וכן נקבע המנהג בארץ לנהוג כבית יוסף, שאין קדושת שביעית בפירות נכרי. ואם כי יש שהוכיחו מ"ספר חרדים", שנהגו כהמב"ט, הנה ה"ספר חרדים" נדפס לאחר פטירת המחבר, ונדפס לא בצפת אלא בוונציה, ואחרי שהחיד"א הביא דעת הפוסקים והביא עדות מהרמב"ם, שנהגו כב"י ולא כמב"ט – אין לסמוך על עדות המדפיס בוונציה נגד החיד"א, שהוא מרא דעובדא בקביעת מנהגי אר"י. ולכן הכריע ר' ישראל משקלוב, תלמיד רבינו נגרי"א, בספר "פאת השלחן", שהוא ראש וראשון בין הפוסקים האחרונים בהלכות התלויות בארץ. ואחריו נהגו כן בארץ, ורק צדיקים מיוחדים נהגו בצנעא להחמיר כהמב"ט, שהרי הב"י הביא שיש איסור לנהוג כמב"ט.

הנה בהתחלת הישוב החדש לפני מאה שנה, בישובים החקלאיים כפ"ת ועוד, התעורה בעית השמיטה בכל חומרתה, כי היתה כרוכה בזה הפסקת ההתישבות החקלאית בא"י. ובא הדבר לפני גדולי הדור דאז, ונחלקו הגאונים בזה: דעת הג"ר יצחק אלחנן מקובנה, שהיה לראש הפוסקים בדורו, להקל ע"י מכירת קרקעות לנכרי ולהתיר מלאכות האסורות מדרבנן ע"י ישראל עני, ומלאכות האסורות מדאורייתא ע"י גוי. ואתו הסכימו הג"ר יהושע מקוטנא, הגר"ש מוהליבר מביאליסטוק והגר"י קלעפיש מוורשא. לעומתם היו המתנגדים הנצי"ב מוולוז'ין, הגר"ד מבריסק והגאון ר"ד מקרלין. ואם כי נימוקיהם היו שונים, בהכרעה שוים היו, שלא למכור הקרקע לנכרי להתיר מלאכות. באר"י התנגדו גם הרבנים בירושלים, הגר"ל דיסקין והגר"ש סלנט, להיתרו של הגר"א מקובנה. ואילו הגר"ה הלוי, שהיה רב יפו והמושבות, המציא היתר אחר, למכור הקרקע לגוי ע"מ לקוץ האילנות. וכ"ז כדי למנוע איסור דלא תחנם, אבל לגבי דיני עבודות זה שוה להיתר של ר"א מקובנה וחביריו. והנה היתר זה נתמך ע"י הגר"ל"ד, שהיה רבו של הגר"ה, וידוע שכל הוראותיו של רנ"ה היו על פיו, וכך נהגו אז, למעשה, רוב החקלאים.

הרב הראשלי"צ, ה"ישא ברכה", הסכים להיתר של ר"א והקל עוד יותר ממנו. בשנת תרס"ט, כשהישוב החקלאי התרחב מאד והיתר הבעיה חמורה יותר, אז נתמנה הגר"א קוק לרב המושבות. הוא חזר להורות כהגר"א,

וצרף ג"כ את דרך המכירה של הגרני"ה. בזמנו החל שוב פולמוס גדול בין חכמי ישראל, בעצם העניין של היתר ע"י מכירה לגוי, ובראש האוסרים עמד הגר"ד מסלוצק. אולם למעשה נהגו בישוב החדש כהיתר רבם הגרא"י קוק.

בכל השמיטות הבאות חזרה תופעה זו. היתה התעוררות רבה בין ת"ח לדון בבעיות ההלכתיות של השמיטה. בדרך כלל הצביעו על הקשיים ההלכתיים של ההיתר של גאוני הדור. אולם הרבנים הנושאים בעול ההוראה לישוב היהודי, חזרו למעשה להיתרים הנ"ל. ולאחר פטירת הגרא"י קוק זצ"ל המשיכו לנהוג כהוראותיו הרה"ר שבאו במקומו יחד עם חברי מועצת הרה"ר, הגרצ"פ פראנק והגר"ר כץ וכו' וכן כל הרבנים הספרדים במועצה, הגר"ע הדאיה והגר"י עדס וכו'.

לאחר פטירת הגרא"י קוק התעורר שוב בתוקף רב הפולמוס בענין השמיטה, ועמד בראשו הגאון בעל "חזון איש", שהחל אז לפרסם ספריו הגדולים בהלכות זרעים. הוא התנגד למתן ההיתר, וכדי להקל על האפשרות של שמירת שביעית, חידש הרבה חידושים בהלכה זו שלא ידעו מזה קודם. ע"י כך נפתח פתח למבקשי עצתו בין החקלאים, ביחוד בקיבוצים של פא"י, להקל עליהם את שמירת השמיטה כדי חייהם. וכבר נכתבו ע"ז כמה חיבורים, ועל ידו נתרומם באמת קרן לימוד תורה של זרעים בבלי וירושלמי בסדר זרעים בכלל ובשביעית בפרט. אולם אין להכחיד, שרק מיעוט קטן בין חקלאי הארץ נהגו, למעשה, כפי הוראותיו, ורוב הישוב החדש נהג כפי שנהג קודם.

כאמור, קו בולט בנידון הוא, שאם כי רבו חכמי התורה שנטו לחומרא, הרבנים מארי דארעא שנשאו בעול ההוראה של הציבור, הורו למעשה כפי הוראות הגאוני הנ"ל, שסמכו על היתר המכירה. וכפי שכתב הגרא"ד תאומים עוד בשמיטות הקודמות, שבזמן שהיה בחו"ל היה נוטה לאיסור, אבל כשעלה לארץ, נתמנה כרבה של ירושלים וראה את המצב כפי שהוא, שינה באמת דעתו להיתרא.

גם היום, למעשה, לא נראה מנוס מאשר לסדר את היתר המכירה לשנת השמיטה הבעל"ט. אם כי יש שינוי בתקופות האחרונות, שקיבוצים ומושבים חקלאיים אמצו להם אפשרות מחיה לא רק מחקלאות אלא גם מחרושת, אבל לדעת הכל, בדרך כלל, אין עוד אפשרות של מחיה רק מאמצעים אלו של חרושת, ובלי עבודה חקלאית המשק יתמוטט. נוסף לכך, יש מספר גדול מאד של משקים, שאינם מתחבטים כלל אם להיות גבורי כוח עושי דברו, ואם לא יעשו בהיתר יעשו באיסור, ונמצא הם נכשלים ומכשילים את הרבים באיסור

שמיטה. ע"כ יש הכרח, גם בשנה זו, לסדר את המכירה. לפי הנסיון עד היום, כולם נשמעים לסדר היתר מכירה לפי ההנחיות של הרבנות, ולמעשה, ציבור שומרי השמיטה כדת מעט מאד, לצערנו הגדול ואין להתעלם מלדון בצרכי הציבור כולו.

אין כל יסוד לומר, שעם הקמת המדינה נשתנו יסודות ההיתר. דין שמיטה בזה"ז הוא גם כיום מדרבנן, ואם כי לכתחילה היתה בעיית השמיטה – של מועטין, והיום רוב הקרקעות של ישראל, ואולי עוד יותר מאשר היה בזמנם, אבל אין זה משנה את יסודות ההלכה של המכירה.

מה שבזמן חז"ל לא תקנו כזו למכור לעכו"ם, יש ע"ז הרבה הסברים. הסבר אחד הוא, שבזמן חז"ל, תחת שלטון הרומאים, היתה סכנה גדולה בהכנסת גורם של עכו"ם בכפרים היהודיים, ואפילו סכנה לעצם קיומם, מה שאין לומר בזמנינו.

עצם פעולות של הערמה שנעשו לפי הדין, נקבע שמועילות, ובדבר הזה כבר דנו ושוי"ט, ונהגו כל ישראל כן למעשה גם באיסור דאורייתא. וגם בזמן חז"ל ר' טרפון קידש 300 נשים כדי שיוכלו ע"ז לאכול תרומה בשנות בצורת, ואכמ"ל.

כעת ההוראה היא שהמכירה לא תהיה לנכרי אחד, אלא שבכל מחוז בארץ ימכרו קרקעות המחוז לנכרי שבמקום (כע"ז מ"איגרות ראייה" חלק ד' במכתב אל הרב ציטרון).

סוף דבר, לפי המצב שיש לפנינו יש להחזיק בהיתר המכירה שהנהיגו רבותינו בדור הקודם גם לשנת השמיטה הזאת, וצור ישראל יצילנו משגיאות, אמן.

מצוות יישוב הארץ קודמת למצוות התלויות בארץ (”שבת הארץ”, מבוא ס’ טו, הרב אברהם יצחק הכהן קוק)

על כן בכל עת אשר אנו רואים, שמתחילים ישראל לשום לבם לשוב לארץ ישראל, והם מוציאים לפעל את תשוקת לבבם במכסת נפשות, עדה וקהל, אנו מכירים בזה יד ה' שהואיל לזכות את ישראל במצווה הגדולה הזאת, השקולה כנגד כל המצוות שבתורה מצד עצם-עצמותה. ואם יזדמן, שע”י חיוב של איזו מהמצוות התלויות בארץ יכבד ענין הישיבה בארץ, לפי המצב הדחוק והפרנסה המצומצמת, - אשר כך היא המידה בתחלת התנוצצות אור גאולה וישועה, כדכתיב ”כי עם בציון ישב בירושלים בכו לא תבכה חנן יחנך לקול זעקך, כשמעתו ענך. ונתן לכם ה' לחם-צר ומים לחץ ולא יכנף עוד מורך, והיו עיניך רואות את מורך”, - באופן, שע”י מניעת ההפקעה של איזו מצווה או מניעת הוראה לקולא, במה שהוא אפשר ע”פ גדרי תורה, יבוא ביטול או עיכוב לעניין המצווה הגדולה והכללית של ישיבת ארץ ישראל, - אז בודאי חיובא רמיא על כל בעל הוראה, להיות עיניו ולבו תמיד בטובתם של ישראל, ולא לחוש כלל למה שמפקיעים לשעה איזו מצווה מפני ההכרח, כי סוף כל סוף ישיבת ארץ ישראל מצד-עצמה היא שקולה כנגד כל המצוות. ולא עוד אלא, שהמשכתם של ישראל לבא לארץ-ישראל, היא הגורם היסודי לכל התשועות ולכל הקדושות. אשר הוא יביא ממילא, בכלל כללות ישועתם של ישראל, לקיום כל המצוות שבתורה כלן ומצוות התלויות בארץ בפרט, במעלה קדושה מאד, שאי אפשר לחשוב על דוגמתה כלל בטומאת ארץ העמים.